

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я УЧНІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

MODERN APPROACHES TO THE FORMATION OF A CULTURE OF STUDENT HEALTH IN THE EDUCATIONAL PROCESS

На сучасному етапі розвитку нашого суспільства одним з найважливіших завдань є збереження, розвиток та формування культури здоров'я підрастаючого покоління. Водночас педагогічний інструментарій часто залишається неадаптованим до особливостей розвитку і стану здоров'я сучасних учнів та учениць, зміст навчального матеріалу майже не враховує їхні реальні пізнавальні потреби.

Визначено, що освітні (навчальні) програми, які спрямовані на формування в учнів свідомого ставлення до свого життя і здоров'я, оволодіння основами здорового способу життя, навичками безпечної для життя і здоров'я поведінки розглядають складові здоров'я відокремлено. Це суперечить holistic підходу до освітнього процесу.

Запропоновано авторську експериментальну освітню наскрізну програму «А3: архітектура здоров'я» для учнів 1-9 класів та здійснено її науково-теоретичне обґрунтування. Мета програми узгоджена із метою базової загальної середньої освіти й полягає у розвитку і соціалізації особистості учнів, формуванні їхньої національної самосвідомості, загальної культури, світоглядних орієнтирів, екологічного стилю мислення і поведінки, творчих здібностей, дослідницьких і життєзабезпечувальних навичок, здатності до саморозвитку й самонавчання в умовах глобальних змін і викликів.

Описано архітектоніку освітнього процесу за тематичними модулями та освітніми етапами, визначено вектори педагогічної уваги на кожному з них. Програмний матеріал розподілений за 7 тематичними модулями: «Харчування та здоров'я»; «Рух та здоров'я»; «Люди навколо та здоров'я»; «Мозок та здоров'я»; «Планета та здоров'я»; «ЗМІ та здоров'я».

Розкрито методичні особливості реалізації кожного з освітніх етапів: функціональність = користь, баланс = пропорційність, конструктивність = міцність, естетичність = краса.

Запропоновано інтерактивні технології та методичні прийоми для здійснення організаційно-методичної роботи над модулями програми на відповідних освітніх етапах.

Ключові слова: здоров'я, освітній процес, збереження, розвиток, формування культури здоров'я, експериментальна освітня наскрізна програма «А3: архітектура здоров'я», учні/учениці, тематичні модулі, освітні етапи.

At the current stage of development of our society, one of the most important tasks is preservation, development and formation of the health culture of our next generation. At the same time, the pedagogical toolkit often remains unadapted to the peculiarities of the development and the state of health of nowadays students, the content of educational material almost does not take into account their real cognitive needs.

It was determined that educational (training) programs aimed at forming students' conscious attitude to their life and health, mastering the basics of healthy lifestyle and skills of behavior which are safe for life and health consider the components of health separately. This concept contradicts the holistic approach to the educational process.

The authors propose their experimental educational end-to-end program «HA: Health Architecture» for students of grades 1-9 and they have developed its scientific theoretical justification. The purpose of the program is aligned with the basic general purpose of secondary education and consists in the development and socialization of students' personality, formation of their national self-awareness, general culture, worldview orientations, ecological style of thinking and behavior, creative skills, research and life-sustaining skills, ability to self-development and self-learning in conditions of global changes and challenges.

The architectonic of the educational process has been described according to thematic modules and educational stages, the vectors of pedagogical attention at each of them have been determined. The program material is divided into 7 thematic modules: «Nutrition and Health»; «Movement and Health»; «People Around and Health»; «Brain and Health»; «Planet and Health»; «Media and Health».

The methodological features of the implementation of each of the educational stages are presented: functionality = benefit, balance = proportionality, constructiveness = strength, aesthetics = beauty.

The authors propose interactive technologies and methodical techniques for implementation of organizational and methodical work on program modules on corresponding educational stages.

Key words: health, educational process, conservation, development, formation of culture of health, experimental educational end-to-end program «HA: Health Architecture», students, thematic modules, educational stages.

УДК 373.3/5.091.313:796.011.3(045)
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/55.2.15>

Півненко Ю.В.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри реабілітаційної педагогіки та здорового способу життя Комунального закладу «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Запорізької обласної Ради
Аксьонова О.П.,
канд. пед. наук,
завідувач кафедри реабілітаційної педагогіки та здорового способу життя Комунального закладу «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Запорізької обласної Ради

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку нашого суспільства одним з найважливіших завдань є збереження, розвиток та формування культури здоров'я підрастаючого покоління. Освітня політика України щодо його вирішення визначена Законом України «Про освіту», Національною стратегією розбудови безпечного

і здорового освітнього середовища у новій українській школі, Концепцією розвитку щоденного спорту в закладах освіти.

Швидкий ритм життя, модернізація освітнього процесу, інформаційні перенавантаження висувають високі вимоги до організму дітей та підлітків. Однак результати різноманітних досліджень

свідчать про наявну тенденцію погіршення показників здоров'я дітей та підлітків в Україні (С. Л. Няньковський, М. С. Яцула, О. С. Няньковська, А. В. Титуса, 2018).

Водночас педагогічний інструментарій часто залишається неадаптованим до особливостей розвитку і стану здоров'я сучасних учнів і учениць. Педагоги недостатньо підготовлені до діяльності зі збереження, розвитку та формування культури здоров'я дітей і підлітків. Зберігається пасивна позиція більшості учасників освітнього процесу стосовно власного здоров'я.

У Концепції «Нова українська школа» наголошується, що школа має давати знання та вміння, потрібні для успішної самореалізації у повсякденному житті та взаємопов'язані з ціннісними орієнтирами учнів/учениць. Отже, у сучасному закладі освіти недостатньо створити умови для збереження здоров'я учнів та «нафарширувати» дитину теоретичними знаннями [5]. Важливо вчити школярів навчатися все життя, поєднувати нові знання зі старими, трансформувати цей освітній багаж у власну життєдіяльність на засадах активного свідомого існування в соціумі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У сучасних наукових дослідженнях актуальною є проблема оновлення змісту освіти та підходів щодо його реалізації.

У контексті нашого дослідження особливої уваги заслуговують наукові праці, присвячені вивченню холістичного (цілісного) підходу до освітнього процесу. Концепція цілісної освіти – філософія навчання цілісної людини, також набирає обертів у педагогічній практиці, оскільки школи намагаються покращити навчальні досягнення учнів і учениць.

Холістична освіта – це комплексний підхід до навчання, коли педагоги прагнуть задовольнити емоційні, соціальні, етичні та академічні потреби учнів у форматі інтегрованого навчання [2].

Кріс Дрю визначає основні риси холістичної (цілісної) освіти: освіта – це навчання «всієї дитини»; вчителі повинні направляти учня, щоб він став щасливим і всебічно розвиненим дорослим; ми повинні навчати учнів, що вони взаємопов'язані з навколишнім світом [1].

У дослідженнях J. Miller (2000), О. С. Буряк (2015) зазначено, що у процесі холістичної освіти сприйняття відбувається тоді, коли учень формулює власний зміст, створює свої поняття. Для цього необхідно ставити проблемні питання, вести діалог. Навчальна програма, вчитель і учень не існують окремо – тільки в єдності, це спільна творчість [4, с. 54].

У сучасних дослідженнях феномен здоров'я розглядається цілісно, а не з позиції його окремих складових (фізичне, психічне, емоційне,

соціальне, інтелектуальне тощо) (Б. С. Братусь, М. С. Гончаренко, І. В. Дубровіна та ін.) [3].

Позиції зазначених вище авторів є авторитетними у межах нашого дослідження.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Освітні (навчальні) програми, які спрямовані на формування в учнів свідомого ставлення до свого життя і здоров'я, оволодіння основами здорового способу життя, навичками безпечної для життя і здоров'я поведінки розглядають складові здоров'я відокремлено. Це суперечить холістичному підходу до освітнього процесу. Тому виникла необхідність у межах дослідно-експериментальної роботи з теми «Модель формування культури здоров'я учнів сучасного закладу освіти» на базі комунального закладу «Балківська загальноосвітня школа I-II ступенів» Василівської районної ради Запорізької області розробити експериментальну освітню програму, яка передбачала б урахування пізнавальних потреб сучасного покоління та використання педагогічного інструментарію сучасного педагога.

Мета статті полягає у науково-теоретичному обґрунтуванні експериментальної освітньої наскрізної програми «А3: архітектура здоров'я» для учнів 1-9 класів.

Виклад основного матеріалу. Експериментальна освітня наскрізна програма «А3: архітектура здоров'я» для учнів 1-9 класів (далі – Програма) розроблена співробітниками кафедри реабілітаційної педагогіки О. П. Аксьоновою, Ю. В. Півненко та педагогічним колективом комунального закладу «Балківська загальноосвітня школа I-II ступенів» Василівської районної ради Запорізької області.

Методологічною основою Програми є:

- синергетична парадигма, яка передбачає співробітництво усіх суб'єктів освітнього процесу на тлі спільних ідей, цілей; парадигма особистісного саморозвитку кожної людини;

- холізм і системність, які передбачають цілісне уявлення про предмети освіти, знищення розчленованого знання та шляхів його опанування;

- компетентісно орієнтований підхід, який передбачає формування ключових компетентностей учнів і учениць.

Мета Програми узгоджена із метою базової загальної середньої освіти, й полягає у розвитку і соціалізації особистості учнів, формуванні їхньої національної самосвідомості, загальної культури, світоглядних орієнтирів, екологічного стилю мислення і поведінки, творчих здібностей, дослідницьких і життєзабезпечувальних навичок, здатності до саморозвитку й самонавчання в умовах глобальних змін і викликів.

Відповідно до мети, завдання Програми узгоджені з індикаторами ефективної її реалізації (табл. 1).

Завдання Програми

Цілі	Завдання
Інноваційність	Розвивати у суб'єктів освітнього процесу відкритість до нових ідей та бажання ініціювати зміни у близькому середовищі (родина, клас, школа, громада тощо)
Навчання впродовж життя й регулярне оновлення знань, а отже неперервність освітнього процесу, чому відповідає феномен відкритої освіти	Створити умови для створення учнями індивідуальних програм збереження та розвитку здоров'я з урахуванням власних можливостей, мотивів та потреб
Формування здатності самостійно знаходити знання, а також використовувати нове знання, трансформуючи його в нові ідеї, завдяки самостійним напрацюванням	Формувати в учнів здатності ставити власні цілі та досягати їх, робити вибір та здійснювати самоконтроль щодо власного здоров'я

Таблиця 2

Архітектоніка освітнього процесу за тематичними модулями та векторами педагогічної уваги

ЯКОСТІ АРХІТЕКТУРИ	ФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ = КОРИСТЬ	БАЛАНС = ПРОПОРЦІОНАЛЬНІСТЬ	КОНСТРУКТИВНІСТЬ = МІЦНІСТЬ	ЕСТЕТИЧНІСТЬ = КРАСА
ОСВІТНІ ЕТАПИ	Проблеми дня сьогоднішнього. А до чого тут я?	Гіпотези, аргументи та факти. Ескіз проєкту	Слідство ведуть.... Дослідження та підтвердження	Презентація. Експозиція
ВЕКТОРИ ПЕДАГОГІЧНОЇ УВАГИ	Учитися визначати ступінь практичності, корисності певного об'єкту пізнання; встановлювати добрі наслідки для кого-, чого-небудь; позитивно діяти, впливати на кого-, що-небудь	Учитися пояснювати причини того чи іншого явища або припущення, в якому передбачається існування об'єкта, його властивості, поведінки тощо; наводити аргументи, для обґрунтування, підтвердження чого-небудь; використовувати реальні приклади, матеріал для певних висновків і підтверджень; створювати попередню уявну корекцію існуючих об'єктів; проєктувати та планувати власні задуми	Учитися виконувати наукову працю, спрямовану на підтвердження висунутих гіпотез, шляхів реалізації проєкту	Учитися публічно представляти власні досягнення

Архітектоніка освітнього процесу за тематичними модулями Програми ґрунтується на якостях архітектури, як-то:

- функціональність = користь;
- баланс = пропорціональність;
- конструктивність = міцність;
- естетичність = краса.

Під час освітнього процесу за кожним тематичним модулем учасники працюють поетапно. Таких освітніх етапів чотири. Кожен із етапів підпорядкований певним якостям архітектури та має конкретні вектори педагогічної уваги (табл. 2)

Програмний матеріал розподілений за 7 тематичними модулями: «Харчування та здоров'я»; «Рух та здоров'я»; «Люди навколо та здоров'я»; «Мозок та здоров'я»; «Планета та здоров'я»; «ЗМІ та здоров'я». Загальна кількість годин на рік – 35. Робота над кожним модулем здійснюється орієнтовно 5 годин.

У системі освіти були і на сьогодні існують різні навчальні предмети, які стосувалися здоров'я та безпеки. Зокрема, валеологія, основи безпеки життєдіяльності, основи здоров'я тощо. Проте педагогічна практика, результати моніторингів

щодо різних аспектів збереження здоров'я, власний досвід свідчать, що коефіцієнт корисної дії від впровадження цих курсів є не досить високим. Одна з причин – низька орієнтація змісту навчального матеріалу на реальні пізнавальні потреби учнів і учениць. Традиційно саме дорослі вирішують, що буде вивчатися, як і скільки годин. У процесі укладання Програми ми запропонували самим учням і ученицям сформувати зміст курсу. Назви тематичних модулів та зміст тематичних питань утворені на підставі онлайн-опитування. Окрім традиційних питань щодо статі, віку тощо, ми пропонували учасникам опитування поміркувати про здоров'я та роль самої людини щодо його збереження та сформулювати саме для них важливі питання стосовно різних аспектів збереження, розвитку та формування культури здоров'я.

Зокрема:

- Коли ти чуєш слово «здоров'я», про що починаєш думати?
- Коли людина твого віку хворіє, які причини?
- Будівництво споруди починається з фундаменту. З чого ти почнеш будівництво власного здоров'я?

– Будь-яка споруда, яка побудована людиною, має певний матеріал та структурні складові. З якого матеріалу та складових має бути найміцніше здоров'я найщасливішої сучасної людини?

– Харчування та здоров'я: які питання тут важливі саме для тебе?

– Люди навколо тебе і здоров'я: які питання тут важливі саме для тебе?

– Мозок та здоров'я: які питання тут важливі саме для тебе?

– Планета та здоров'я: які питання тут важливі саме для тебе?

– Родина (сім'я) та здоров'я: які питання тут важливі саме для тебе?

– Засоби масової інформації та комунікації: які питання тут важливі саме для тебе?

– Зараз – ти вчений. Тобі вже відомі різні формули. Спробуй скласти формулу будинку здоров'я.

– Зараз – ти кореспондент. Довідайся в своїх рідних, які слова-асоціації в них з'являються відносно їхнього власного здоров'я.

Варто відзначити, що учні, учениці та педагоги дуже добре впоралися з роллю вченого та запропонували унікальні формули будинку здоров'я. Наведемо приклади деяких WOW-формул здоров'я.

Початкова школа:

– Гарна генетика + якісна їжа + фізичні навантаження + гарний емоційний стан (*Ангеліна*).

– Гени + харчування + здоровий спосіб життя + вакцинація + вода + екологія = будинок здоров'я (*Георгій*).

– Якщо взяти правильне харчування, додати корисні звички, покласти трохи гігієни, все розмішати, то отримаємо міцне здоров'я (*Катерина*).

– (Здоровий спосіб життя + корисне харчування) * на позитивне ставлення і добрий настрій (*Герман*).

Основна школа:

– Здоров'я = (психологічний стан здоров'я + моральний стан здоров'я + фізичний стан здоров'я) × (оптимізм + наполегливість) (*Андрій*).

– Правильне харчування + заняття спортом + екологічно чиста планета + спілкування = міцне здоров'я (*Діана*).

– Гарний настрій + здоровий спосіб життя + щаслива родина + розвинений мозок = будинок здоров'я (*Діана*).

– Спосіб життя + харчування + люди, які тебе оточують + твоє налаштування на життя (позитивне або негативне) = твоє здоров'я (*Анна*).

– Спорт + здорове харчування – стрес = здоров'я (*Анна*).

– (Сім'я + друзі) * довіра + кохання – все погане = здоров'я (*Софія*).

Педагоги:

– (Інтелектуальне навантаження + емоційне навантаження + харчове навантаження) / фізичне навантаження = здоров'я (*Олена*).

– Мої дії + відповідальність + взаємодопомога + грамотність + любов до сім'ї + повага до країни = здоров'я для всіх (*Віталіна*).

– (Гарне харчування + емоційна стабільність + рух) / бажання бути здоровим (*Галина*).

– Правильне корисне харчування + спорт + гарне оточення + здорові відносини у родині + щось позитивне з боку ЗМІ (*Юлія*).

Питання, які сформулювали учасники опитування, були розподілені між класами – 1-4, 5-7 та 8-9 (враховувалися вікові особливості респондентів) та за освітніми етапами. Учитель під час роботи з учнями певного класу обирає одне питання на кожному освітньому етапі. Головна умова – наступного року не повторюватися. Наприклад, тематичний модуль 2 «Рух та здоров'я», освітній етап «Функціональність = користь» (табл. 3).

Вивчення кожного модуля відбувається впродовж чотирьох освітніх етапів, в основі яких лежить проектна технологія:

1. ФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ = КОРИСТЬ. Проблеми дня сьогоднішнього. А до чого тут я?

2. БАЛАНС = ПРОПОРЦІОНАЛЬНІСТЬ. Гіпотези, аргументи та факти. Ескіз проєкту.

3. КОНСТРУКТИВНІСТЬ = МІЦНІСТЬ. Слідство ведуть.... Дослідження та підтвердження.

4. ЕСТЕТИЧНІСТЬ = КРАСА. Презентація. Експозиція.

Організаційно-методична робота над модулями програми на відповідних освітніх етапах здійснюється з використанням інтерактивних технологій та методичних прийомів (табл. 4).

Висновки. Експериментальна освітня наскрізна програма «А3: архітектура здоров'я» для учнів 1-9 класів створена на основі сучасних підходів в освіті та з урахуванням пізнавальних потреб учнів. Вона містить сім тематичних

Таблиця 3

Тематичний модуль 2. «Рух та здоров'я»

ОСВІТНІ ЕТАПИ	Зміст тематичних питань за класами		
	1-4	5-7	8-9
ФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ = КОРИСТЬ. Проблеми дня сьогоднішнього. А до чого тут я?	Чи важлива зарядка зранку? Які вправи допомагають швидше прокинутися зранку? Які цікаві фізичні вправи? Який вид спорту мені обрати?	Чи всі фізичні вправи безпечні? Як побороти лень? Як підібрати своє фізичне навантаження?	Чи важлива сила волі, щоб зайнятися своїм тілом? Як накачати м'язи?

**Організаційно-методичні особливості роботи над модулями програми
на відповідних освітніх етапах**

ОСВІТНІ ЕТАПИ	Організаційно-методичні особливості за класами навчання		
	1-4	5-7	8-9
ФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ = КОРИСТЬ. Проблеми дня сьогоднішнього. А до чого тут я?	Мікрофон Асоціативний куц Мозковий штурм Незакінчені речення Пазл Кросворд Wow-ефект Ребус	Мікрофон Асоціативний куц Мозковий штурм Незакінчені речення Wow-ефект Пазл Кросворд Знаю – хочу знати – дізнався Ребус	Мозковий штурм Фішбоун Кластер Wow-ефект Пазл Кросворд Знаю – хочу знати – дізнався
БАЛАНС = ПРОПОРЦІОНАЛЬНІСТЬ Гіпотези, аргументи та факти. Ескіз проєкту	Аналіз ситуаційних вправ Рольові ігри Передбачення Коло ідей Займи позицію Кубування Компетентнісно орієнтовані завдання (далі – КОЗ)	Аналіз ситуаційних вправ Рольові ігри Прес Діаграма Венна Передбачення Коло ідей Займи позицію Кубування 2 – 4 – всі разом КОЗ	Аналіз ситуаційних вправ Прес Діаграма Венна Коло ідей Займи позицію Кубування КОЗ 2 – 4 – всі разом
КОНСТРУКТИВНІСТЬ = МІЦНІСТЬ Слідство ведуть.... Дослідження та підтвердження	Інтерв'ю Робота в групах Вертушка Збір та упорядкування інформації КОЗ	Інтерв'ю Робота в групах Вертушка Збір та упорядкування інформації КОЗ	Дебати Інтерв'ю Робота в групах Вертушка Збір та упорядкування інформації КОЗ
ЕСТЕТИЧНІСТЬ = КРАСА Презентація. Експозиція	Презентація та обговорення Скарбничка Казка, постановка Сенкан Картотека Реклама Снігова куля Герб Кодекс	Презентація та обговорення Mind Maps або інтелектуальна карта Експертна оцінка (есе) Сенкан Дизайн-проєкт Картотека Реклама Снігова куля Алфавіт	Презентація та обговорення Mind Maps або інтелектуальна карта Експертна оцінка (есе) Сенкан Дизайн-проєкт Картотека Реклама Снігова куля Алфавіт

модулів. Кожен модуль пропонується вивчати впродовж чотирьох освітніх етапів: функціональність = користь, баланс = пропорціональність, конструктивність = міцність, естетичність = краса. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в інтеграції змісту програми в усі предмети навчального плану, розробці відповідного навчально-методичного забезпечення та удосконаленні професійних компетентностей педагогів щодо впровадження експериментальної освітньої програми в освітній процес.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Drew C. (March 7, 2020). What is Holistic Education? – Benefits & Limitations. – URL: <https://helpfulprofessor.com/holistic-education/> (дата звернення: 13.10.2022).
2. What Is Holistic Education? Understanding the History, Methods, and Benefits. – URL: soeonline.american.edu/blog/what-is-holistic-education (дата звернення: 13.10.2022).

soeonline.american.edu/blog/what-is-holistic-education (дата звернення: 13.10.2022).

3. Бойчук Ю.Д. Сучасні підходи до розуміння сутності здоров'я людини та суміжних з ним понять. *Загальна теорія здоров'я та здоров'язбереження: колективна монографія* 2017. С. 5-16. – URL: http://hnpu.edu.ua/sites/default/files/files/Kaf_zdor_ta_korr_os/Zagalna_teorija_zdorovia_i_zdorviazberegennja.pdf (дата звернення: 16.01.2023).

4. Бурак О. С. Концепція холистичної освіти у процесі формуванні цілісної особистості постмодерну. *Філософія неперервної професійної освіти*. 2015. № 3 (44), С. 52-56. – URL: <http://sphhcj.nuph.edu.ua/index.php/1609-8595/article/viewFile/183489/183399> (дата звернення: 15.10.2023).

5. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. – URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 13.10.2022).